

TORMAY CECILE

Irta: *Ravasz László*

KEZDHETNÉM úgy is: egyszer volt, hol nem volt, volt egy különös leánygyermek a XIX. század végén. Senki sem tudta, hogy csodagyermek, maga legkevésbé, de azért mindenki a hatalma alá került és aki találkozott vele, nem felejtette el. Ezt a hatást nem a szépségének köszönhette, bár arcának nemes vonásai, szemének tiszta fénye, egész lényének összhangja százak közül is kiemelték. De az ő varázsa akkor is megmaradt volna, ha bénának születik vala. Nem is asszonyiságával kötötte magához az embereket és sohasem gyakorolta azt a bűbájosságot, amely a férfi és a nő szerelmi kapcsolatát tartja a világ legfontosabb kérdésének, eszerint osztályozza az embereket, ezzel játszik, mint a tüzzel s ezzel gyújtja fel a maga és a mások világát. Hatása abban rejlett, hogy rendkívüli dolgokat látott meg, a körülötte folyó eseményeket váratlan megjegyzésekkel kísérte s valami belőle kiáradó sugárzás egy élő valósággá olvasztotta a házzal, ahol lakott, a könyvvel, amit olvasott, az étellel, amelyet szemlélt, a tájékkal, ahol járt, az éggel és a földdel, amely látható és láthatatlan világát egybefoglalta. Mindezek összefüggtek vele, belőle táplálkoztak, ő helyettük érzett, gondolkozott s mire maga is kezdhette volna sejteni, hogy *ő költő* — mert hiszen Tormay Cécile az volt —, megelevenedett benne a világ, illetve ő kelt életre a világban. Fiatalkori képein ez a különös ábrándos tekintet olyasmint árul el, mintha idegen világból érkezett volna s azért megy át a világon, hogy mindent felvegyen magába s magát otthagyja minden tárgyon, amerre áthaladt.

De az ábrándos tekintet fátyola mögött néha megvillant és egyre állandóbban lobogott valami különös, tiszta fény, az *alakító* embernek a nézése. A dolgok csak azért lelkesültek meg és a gondolatok csak azért olvadtak össze a tárgyakkal, hogy ebből a finom világmatériából egyre biztosabb, egyre tisztább alakokat, formákat mintázzon. A hangulat mögött hirtelen meglátta a gondolatot. A gondolat kigyúlt és megmutatta a jellemet. A jellem kristályosult s előtte állt az ember, a személy. Az emberek mögött elébe tárult az élet, a sors — jelenségeken túl a hallgatag,

örök törvények. Különös szenvedéllyel törekedett arra, hogy világa rendezett, átlátszó, tiszta és formás legyen, semmi sem bántotta úgy, mint a rendetlenség, a homály, a bizonytalanság, vagy a zürzavar. Művésznek született, azaz tudta, hogy a lényeg leglelke a forma. Észrevette, hogy aki a stílust javítja, a gondolatot javítja s a szépség a részek és az egész titokzatos összefüggésében bujdosik. Előbb rajzolt, azután írni kezdett. Mondatai éltek: tele voltak zenével, látással, erővel és összhanggal. Amit mond, azt látja s úgy mondja el, hogy mi is látjuk. Előadása világos és tagolt, színekben pompázó logika és minden szó benne nemcsak világít, hanem maga is valahonnan fényt kap. Minden alkotása tiszta és biztos szerkezetű és szétszakíthatatlan, élő egységet mutat. Belülről nőttek művei, életegység tartja össze őket s ezért értékük független a hangulattól, a színtől, a részlet-szépségektől, alkalmoszerüségtől, szóval minden külső segítség nélkül a maguk lábán állnak és mindörökre megállnak. Rokonságot tart az ötvösművészekkel és a miniatúrokkal, rokona a szobrász és a festő s mikor tervez, nagy belső vonalakból alkot, mint az építész. Tormay Cécile született művész.

Még ez sem adja ki az ő szellemi képét. A művészi látás fölött még volt benne valami babonás sorskeverő erő, intuitív megérzése az élet végső kérdéseinek, a változások rendjének, valami hódolattal elegyes szomorúság, amellyel a születést, a halált, a végzetet, a cselekedetet és következményét, a szándékot és tettet nézte s meg-megründült annak az elrejtőzködő és mégis magát szakadatlanul kijelentő törvénynek a láttára, hogy egy fölségesen megalkotott világ, Isten tökéletes műremeke megromlott, összetört, most önön átka alatt nyög és kiált restaurációért. Néha fönséges megadás, máskor segítségkiáltás mentő kéz után. Esze annyiszor látta: nem lehet, szíve, ösztöne mindig követelte: lehet, kell! s ez az ő babonás megszállottsága, a sorstól megigézett és a sorssal perelő léleknek párkaszerüése átvarázslik minden alkotásán, az époszon és a miniatúrón egyaránt, megjelenik képeiben, eldönti hőseink sorsát, átjárja költészetének egész világát, min az őserdőt az elmúlás fanyar illata s beleviszi lényébe, alakjaiba, művészetébe a végzetszerűség vak világosságát, amely olyan, mint a tavaszi tájak déli napfogyatkozáskor.

Ez a lelki alkat nagyon kedvező körülmények között fejlődött. Családjában egygyé olvad a magyar földbirtokos-főtisztviselő, a német patricius és a francia hugenotta menekült vére és lelki-sége. Mélyen belegyökerezik a magyar földbe és a magyar multba s amit onnan szív fel, attól szinte megrészezszik; felveszi magába

a germán városi műveltség nagyszerű kincseit s ez eltölti a bírás édességével; e két elemet állandóan átsugározza, dinamikáját fokozza, méreteit, távlatait elrendezi a latin szellemiség világossága, józansága és csiszolt formaisága.

A magyarságon belül ismét két alapélménye van, mert gyermek- és ifjúkorát egy tiszántúli udvarházban és egy fővárosi öreg házban élte le. Megérezte a házak sorsát, megérezte a föld igézetét, a falu és a város ellentétét és összetartozandóságát, a végzetes magyar sarkiaságot. Ennek megfelelően rendkívül érdekelte a német középkor, az emberi civilizációnak ez a hősies és vallásos korszaka, Európa legmélyebbre ható tapasztalása az átélt keresztyénség végső következményeinek levonásában. De a barátai és rokonai révén korán lekerül Olaszországba, módja van személyesen találkozni a korszak nagy olasz és francia íróival. Elbűvöli a latin szellem, a római humánus és az olasz renaissance s mint szőlőlugasból a távol kék hegyeit, úgy nézi és látja innen a görög világot.

A latin szellem Tormay Cécileben a művészen, a germán középkor Tormay Cécileben a költőben, a végső magyar összefüggések, ezer éven túli gyökerek megrendülései Tormay Cécileben a sorsmagyarázóban jelentkeznek s együtt adják a magyar szellemi életnek ezt a különös és csodálatos jelenségét, amely finom, mint egy genovai filigrán, komoly és elragadtatott, mint a gótika, babonásan mély, gyökérszaggató és sudárzúgató, mint a hagyományok és hitregék italától megmámorosodott táltos szent részegsége.

Ha semmi közbe nem jön, ez az asszony tovább írta volna elbeszéléseit és regényeit. Tíz, húsz, ötven olyan könyve jelent volna meg, mint „A régi ház“, „Az ősi küldött“, vagy „A viaszfigurák“. Már korán nemzetközi értékévé vált s benne talán egészen új kapcsolatok létesültek volna a magyar irodalom és a világirodalom között, de róla most csak irodalmi társaságok emlékeznének meg.

Azonban más történt: kicsiny, de szimbolikus formában megismétlődött Tormay Cécileben az egész magyarság végzete, az nevezetesen, hogy amikor a legmagasabbrangú művelődési értékek termelésében Európa élére kerül a magyar, ott kell hagynia mindenkit, mindent, mert a végveszedelembé jutott nemzeti életet kell megmenteni. Tudós a lombikját, költő a lantját, művész a szerszámát, bölcs a gondolatát eldobja és szétszórja, rohan ki a gátra, mert jön az árvíz és elsodrással fenyegeti a házat, a templomot, a földet, mindent. S az árvíz elleni kétségbeesett, roppant

küzdelemben, tépett ruhájú, véresszemű, sáros kubikus arcok között ki látja meg az odajutott művészt, tudóst, bölcsét?

Ez történt Tormay Cécilevel is.

Jött a világháború. Tormay Cécile nagyon jól érezte, hogy ez a nemzet élet-halál harca. Félt és reménykedett, vigasztalt és készült. Amitől félt, az bekövetkezett százszeres nagyobb mértékben, mint ahogy a rémlátás sejtette; amiben reménykedett, az egyszerre köddé és párává foszlott, szinte csúfsággá lett; minden készüllete egy rettentő készülletlenség szívet gyilkoló meglátását szülte s biztatásának távolodó fehér galambjai belevesztek a véres alkonyatba és suhogó, halálos céltudatossággal növekedő árnyal közeledtek és szálltak alá a kétségbeejtő Vég dögkeselyűi.

Ó, milyen omlás volt ez! Az irtózatossá váló véraldozat azzal a szörnyű csalódással, hogy hiábavaló volt, jaj, hát ez a véres magvetésnek aratása? Földön hevert az erőfeszítés alatt gerincében megroppant, csontjaiban összetört magyar; jaj, ki emeli fel? S ez még mind semmi, de a kicsinyességnek, a könnyelműségnek, a gondatlanságnak, a lelkiismeretlenségnek, a széthúzásnak az a októberi képe, amelynek láttára ott kezdődött a becsületes magyar, amikor halálosan szegényli, hogy magyar. A hadsereg fegyverét elhánnya, csöcselékké válik; megölik az egyetlen magyart, aki megmenthetett volna. S a pohár még ezzel sem telt be. Még meg kellett érni, hogy Magyarországon kezébe vegye a főhatalmat hús, vagy ötszáz gonosztevő, akik között vérbeli magyar, ha mutatónak akadt. Ez a társaság halálra keresett minden becsületes magyart, piacra dobta a szentkoronát, paráznságra tanította az iskolás leányokat és rablásra az iskolás fiúkat, megtiport és leköpött mindent, amit egy szomorú és nagy-lelkű nemzet ezer esztendeig szentnek tartott. Csúfság volt az Isten szent neve, mulatóhelyeknek akarták berendezni a templomokat, szédülták és megfertőzték a családot, prostituálták a magyar asszonyideált, magyar férfiak helyett cinikus kéjenceket és agyafúrt kufárokat akartak nevelni. Végül darabokra törtek az ezeréves ország.

Miképen hatott mindez Tormay Cécilire? Ő mélyebben érezte és tisztábban látta: mit jelent ezen a földön a mult, mit jelent ebben a világban az örökkévaló erkölcsi érték, milyen fontos számunkra az ezeréves keresztyén nemzet folytonossága. Hamarabb látta meg a pusztítást s már az első csákányütésben végigszenvedte az utolsó oszlop szétrombolásának a kínját. Micsoda elszánt undorral tölthette el a lelkét a tiszta és megszentelt életformák papnőjének az az ocsmány csatornaár, amely akkor előzőnlötte

egész világunkat s iszapjával be akarta lepni édesanyánk fejkötőjét, leányunk menyasszonyi fátyolát, fiaink kardbojtját, oltárainkat és úrvacsoraosztó kelyheinket.

Nem férfi volt Tormay Cécile, tehát nem tanácskozott, nem habozott, nem végzett előzetes tanulmányokat, nem kellett pártszempontokat érvényesíteni, vagy leszámolni, rá nem tartozott a kritika, a megvitatás és kompromisszum; asszony volt, ősi, örök asszonyi ösztönnel megérezte azt, hogy életről, becsületről, emberi méltóságról van szó, megérezte: nem ér az élet semmit, ha nem lehet magyar, nem ér a magyarságom semmit, ha nem vagyok keresztyén; s üres jelszó a keresztyénség, amely nem ad etikai értékeket s nem biztosítja, hogy a magyar asszony olyan tiszta lehessen, mint amilyen az édesanyja volt. Felsikoltott, mint egy veszmadár, szárnyait kiterjesztve átrepült az ország felett, átrepült a sziveken, ébresztő, vádoló, csodálatos sirály.

Megérezte, hogy ebben a teljes pusztulásban, ebben az infernális mélységben vissza kell térni az ősi, egyszerű igazságokhoz, fel kell ébresztetni az élet ősi, egyszerű ösztöneit, új szeretet, új áldozat, új hit, új akarat kell. Nem egyeletet alapított, nem politikába kezdett, nem az utcára ment ki, nem a politikusok előszobájába ült be: a női lelket ragadta meg, kereste a magyar hitvest, kereste a magyar anyát.

És megtalálta. Az asszonyok ráismertek: ez az ő lelkiismeretük szava és az ő hivatásuknak a tudata és az asszonyi méltóság örök hite, ez az asszonyi szolgálat örök törvénye. Megmozdult bennük az, ami jó, ami nemzetépítő, ami örökkévaló, az amelyik elfogadja és megszüli a gyermeket, életét eltékoztolja a szolgálatban, amelyik tud névtelen maradni, el nem fárad a türésben és a reménységben s mikor a legerősebb férfiak összemulanak, akkor helytáll, hisz és engedelmeskedik és végül győz. Nem egyik vagy másik társadalmi réteget mozgatta, neki az örök magyar asszony volt a testvére, barátja, betege és munkatársa, akár napszámos volt, akár hercegné. Megteremtette a magyar egység egyik alapfeltételét: a magyar asszonyok lelki közösségét eszményekben és szolgálatban. Szavára és példájára a magyar asszonyok megtalálták önmagukat és újra hozzáálltak ahhoz a munkához, amely éppen olyan nemzetépítő, éppen olyan hősies és éppen olyan értékes, mint a honfoglalás, a törvényadás, a hadvezetés.

Minden ilyen munka veszedelmes, sőt halálos vállalkozás. Ezelőtt ötszáz esztendővel Franciaországban egy fiatal pásztorleány szintén erre az útra tért s bár koronás főket mozgatott és

csatákat nyert dőre és önmagát mégis igazoló hite, ő máglyán veszett el. Annak a máglyának a zsarátnokából még mindig van egy két parázs a tenyerébe tenni annak a nőnek, akinek hite megsegényíti nemzedékét. Ez a törvény betelt Tormay Cécilen is. Küldetésének áldozatul kellett dobnia meg nem írt könyveit, el nem mondott gondolatait. Van-e még valaki, aki ekkora árat fizetett azért, hogy kicsúfolják, lekicsinyeljék, törbe csalják? Ajkával itta a keserű pohár zúduló mérgét, magasra tartott szívből gyöngyözött a piros vér s ajkától a pohár csak akkor véteték el, amikor a másik kehelyből kihullott az utolsó csepp is.

Talán sikerült rámutatnom, hogy Tormay Cécile egyénisége Magyarország legszomorúbb időszakában a Gondviseléstől vett nagy jótétemény volt. Ez a jótétemény az egész nemzetnek szól, de csak úgy lehet a nemzeté, ha minden egyes magyar asszony elfogadja és magáévá teszi a Tormay Cécile életének nagy tanítását: *a nemzet sorsát a férfiak alakítják ugyan, de a férfiak lelkét az asszonyok. Azért kell a magyar asszonnak hívőbbnek, nemesebbnek és önfeláldozóbbnak, tehát a szó igazi értelmében nőiesnek lennie, hogy a nemzet magyarabb, emberibb és férfiasabb legyen.*

A MÚZEUM-KERTBEN

Tél van, tél van, fázva kószál
kinn az utcán most a szél:
jobb szeretne melegedni,
a hidegtől ő is fél.

Én is fázom, de azért csak
ácsorgok a hidegen,
addig állok, amíg aztán
melegem lesz, melegem.

Nem a naptól, elbujt az már
ő is fázhatott nagyon:
oly hideg van, hogy még tán a
fületem is itthagynom.

Bánom is én a fületem:
— pedig fázik, majd le fagy —
nem súgta még belé senki:
úgy szeretlek! enyém vagy!

Melegem van: megjött most a
kedves, drága kisleány,
kit szeretek — ő nem tudja —
egy ifjúval oldalán.

Még szerencse: nem vett észre
s Arany János háttal ült,
Toldi látta csak e szegényt
s egy veréb, — de elröpült.

Ezért fáztam s ácsorogtam?
a fülem meg lefagyott?!
Szamár vagyok, de énnálam
ez az ifjú még nagyobb.

Várni fogja ő is még, hogy
eljöjjön a kisleány
s eljön ő, hisz mért ne jönne:
m á s ifjúval oldalán . . .